

סוד הצניעות

הרבנית רבקה שפירא'

תוכן

א. פנים ולבושים

תפילה

תורה

פנים וחוץ ופנים

ב. צניעות שביניהם

א. פנים ולבושים

והצנע

והצנע לכת

והצנע לכת עם

והצנע לכת עם אלוךך

השורש צ.נ.ע. מוצנע בתורה – אינו מוזכר אף לא פעם אחת. התורה עצמה הצניעה את הצניעות.

צניעות היא דבר צנוע. העיסוק בה הוא עדין ורגיש ונדרש להיזהר שלא לפגוע במרקמה העדין, שלא לפוגג את הקסם ולהותיר חלל ריק ומייסר. דא עקא, הרגישות הזאת רחוקה מלהיות נחלת התרבות והעיסוק הציבורי בדברים שהצנעא יפה להם. הכל גלוי וידוע, פרוץ, מוצג לראווה ולמישוש. ובכל זאת, הרי דווקא הדברים האלה, האמורים להיות צנועים, הם שמעסיקים יותר מכל את הדור הזה. הפריצות ודאי אינה נולדת מאדישות, והיא משקפת משיכה וקשר עמוק, שאינם ערוכים בכלים ראויים ובאופן בריא ומתוקן. נדמה שכאשר מבקשים לחוש ולבוא במגע עם המוסתר והמוצנע מן העין, תכף הוא מתעלם ונחבא ביתר שאת, ואף ראייתו מרחוק

אינה נותרת. היכולת לבוא בסוד הצניעות היא עצמה סוד גדול ודורשת ביאור, שאמנם לא יגלה אותה לעין, אך יביא לידי ביטוי את קשר הפלא שבין הנסתר והנגלה, המוצנע ומה שסובב ומכסה עליו.

צניעות היא מה שבתוך; הצד הפנימי הנסתר שבכל דבר. כיוון שכך, מעצם מהותה היא מחויבת להיות מכוסה ומוקפת חומות מגן ולבושים המצניעים אותה מן הסביבה. אין תוך ופנים ללא חוץ. הסתר מעלים, הוא הכרח גמור כדי לייסד מערכת יחסים עמוקה ואינטימית, ובית מוגן נצרך כדי לשמור על החום שבתוכו. הלבושים המבדילים ומפרידים בין מה שבפנים ומה שבחוץ מאפשרים את החופש של הרבדים העמוקים, וככל שהם סמויים מן העין, כך גדולה יכולתם להביע את עצמם במקום שבו הם נחבאים.

"... ועל שפתיו יוסיף לקח" (משלי טז כג) מתוך שהוא מוציא דברי תורה מלבו, מוסיף על לקחה של תורה. משלו משל למה הדבר דומה, לחבית שהיא מלאה אבנים טובות ומרגליות ומוקפת צמיד פתיל, והיא נתונה בזוית אחת ואין אדם יודע מה בתוכה. בא אחד ופנה אותה, וראו הכל מה בתוכה. כך לבו של שלמה היה מלא חכמה, ולא היה יודע אדם מה בתוכה, כיון ששרתה עליו רוח הקודש ואמר ג' ספרים, וידעו הכל חכמתו.¹

משלי שלמה, הלבושים שבהם הלביש את חכמתו, דווקא הם אפשרו את גילוי החכמה.

כמובן, אין הלבושים יעד ותכלית, כי אם קרקע מכשירה לאינטימיות להיזרע בה. כשם שהסרת הלבושים "מבריתה" את התכנים הצנועים שמילאו אותם, כך גם האחיזה בלבוש כיעד מקבעת ואוטמת, ומונעת מכל תוכן עדין לבוא בו. לכן, כדור, אנחנו מבוטלים כל-כך. מצד אחד מחלחלת תחושה קשה שהלבושים הפכו נוקשים מדי, מוחלטים מדי ועומדים בפני עצמם. המסגרות שבהן התרגלנו לחיות אינן מאפשרות קשר פתוח וחי. האם זוכרים אנו עדיין כי יותר ממה שהבגד הוא לבוש לגוף, הגוף הוא לבוש לנשמה?! בגלל תחושת הקיבעון ושכחת העיקר מופרים הלבושים, הן באופן הממשי והגס, והן לבושי הנפש הדקים והעדינים יותר. אך מצד שני, גם כשמסירים את מה שחושבים כי מאחריו מסתתר סוד האושר, נותרים בידיים ריקות ועל-כן ממשיכים ומקלפים שכבה אחר שכבה, לבוש אחר לבוש, ולמרבה התסכול, הסוד הצנוע והאינטימי מתרחק והולך, ורק מתעלם ומתכסה מן העין.

מכאן עולה תחושה מתבקשת ומובנת מאליה של מפח נפש, של ייאוש מאפשרות של מימוש הגעגועים והכמיהה לצניעות ואינטימיות. על-כן עלינו לבקש דרך

חדשה שנוכל להציע לדור הנבוך הזה, דרך שתפגיש אותו – ואותנו עם מסתרי נפשו בצניעות, ובאופן של קרבה עמוקה.

כאמור, לא ניתן לפתח קשר קרוב ללא העמדת מחיצות שיסתירו אותו מעין הסביבה, ויחד עם זה, בשעת הקמתן יש לזכור כי לא באו המחיצות אלא למען מה שבתוכן. כשזוכרים זאת היטב ומצליחים ליצור תקשורת בריאה ונכונה בין מה שבפנים למה שמתגלה כלפי חוץ, נרקם יחס מרתק בין התוך והלבושים. הלבושים הולכים ומתעבים, ובפנים מלבלבות תחושות עמוקות. הכיסוי החיצוני אינו עומד עוד בסתירה לתהליכים הפנימיים, אדרבה, הוא שמאפשר אותם ומעניק להם את המקום הראוי והנכון להם. המוצנע אז איננו בר-תפיסה או אחיזה ממשית, סודו גדל והולך, אך הסוד הזה הוא המבוקש בעצמו. סוד אמיתי הוא סוד שאיננו נגלה לעולם, סוד שאינו יכול לבוא לידי גילוי, פלא, וככל שמצטנעים והולכים גדל הפלא הזה. כשנכנס הכהן הגדול לפני ולפנים ביום הכיפורים, הוא עומד לפני ארון חתום ובו לוחות הברית והעדות מוצנעים בארון ונעלמים מן העין. כשכך הם פני הדברים, אין עוד מקום לתסכול המתואר לעיל למול המוצנע, המתפוגג והנעלם. לא ולא. המוצנע מתעמק והולך, ומזריח קווים המשובכים את הנפש לגודל הפלא הנגלה לה. סוד הסתר הוא המחיה אותה וככל שהסוד גדול יותר, כך גדולה גם הקרבה שהוא נושא.

תפילה

השורש צ.נ.ע. מופיע פעם אחת בנביאים: "הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך, כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלוהיך"².

ארבע מדרגות של צנעא זו לפנינו מזו, נעוץ סופן בתחילתן:

והצנע – צנעא ראשונית מחויבת בין אדם ובין עצמו, אשר מאפשרת לו להיות פנוי ליצירת קשר עמוק עם זולתו. זוהי העמידה הכנה של האדם, הנכונות להכיר את עצמו כפי שהוא באמת, וכך גם להתמסר לקשר.

והצנע לכת – מתוך עצמו פונה האדם אל סביבתו. ההליכה היא היענות האדם לקריאת ה' אלוהיו אליו לצאת לקראת מפגש וקרבה. "לך לך... אל הארץ אשר אראך", "לך לך אל ארץ המוריה".

והצנע לכת עם – מתוך ההליכה, מתעוררת בנפש ההכנה למפגש ולהתגלות העתידים להופיע בה.

והצנע לכת עם אלוהיך – תכלית ההליכה והמפגש היא הצטנעות מחודשת בקרבה שבין בורא ונברא, קשר עם הרחוק מכל רחוק שהוא גם הקרוב מכל קרוב –

אלוקיך שלך. המפגש עם ה' הוא מפגש עם הלא נודע, הנעלם, פגישה שמעצמת את האין והסוד, ועם זה פרה ורבה ההוליד ממנה הליכה מחודשת, התחברות ומפגש החושפים עוד ועוד רבדי עומק נעלמים³.

כך הוא המפגש עם ה' – קרוב ומסותר. המתפלל מתעטף בטליתו ומתכנס מעין הסביבה למקומו המיוחד עם ה', משפיל את עיניו העסוקות בלבושים ובחיצוניות למטה, ומגביה את לבו ורגשותיו הצנועים למעלה – "תפלה לעני כי יעטף ולפני ה' ישפך שיחו"⁴.

תורה

מעין ארבעת הרבדים הללו הם גם ארבעת רבדי התורה ההולכים ומגלים צפונותיה.

השורש צ.נ.ע. מופיע פעם אחת בכתובים⁵: "בא זרון ויבוא קלון ואת צנועים חכמה"⁶. "החכמה מאין תמצא"⁷, וכיוון שהופעתה מן האין, היא ראויה לאלו היודעים את סוד הצניעות – "בני, אם תקח אמרי ומצותי תצפן איתך"⁸.

3. וכן הוא מדרש חז"ל על התורה: "רבי הושעיה רבה פתח: ואהיה אצלו אמן ואהיה שעשועים יום יום וגו'" (משלי ח לא). אמן – פדגוג, אמן – מכוסה, אמן – מוצנע. ואית דאמר: אמן – רבתא... דבר אחר: אמן – אומן" (בראשית רבה א). ה'מי השילוח' (בראשית ד"ה ויאמר אלוקים יהי אור) מבאר כי במדרש מתוארות חמש מדרגות התפתחות וגידול באדם ובעולם. המוצנע הוא "בשעת זריעת האב והאם – אז הוא בהעלם גמור שאינו ניכר לשום בריה". מכוסה הוא העובר, שכבר נראה קיומו כלפי חוץ, ואף-על-פי-כן הוא נסתר מן העין. זהו שלב גידול העובר במעי אימו הנראה גם כלפי חוץ. המדרגה השלישית היא של תינוק הנולד – פדגוג. למעלה ממנו הוא הנער הבוגר שהוא בעל עצמאות – רבתא, וגמר גידול האדם הוא כאשר הוא נושא אשה, כשגם הוא יכול להעמיד צאצאים אחריו – אומן. על כן, אומר 'מי השלוח', רק בחתונה מברכים "יוצר האדם" ולא בשעת הלידה, כיוון שגמר יצירת האדם הוא רק משעה שבאפשרותו ההוליד אחריו בדמותו. המוצנע הראשוני בא לתכליתו רק משעה שבכוחו ההוליד צנעא חדשה.

מעניין להתבונן בסדר המדרגות במדרש, שאיננו סדר ההתפתחות הכרונולוגי. המדרש פותח במדרגת הפדגוג – אופן הגילוי הממשי הראשון, ומשם מתכנס המדרש אל מדרגות העומק הנסתרות. רק לאחר מכן חוזר המדרש ועוסק בגלוי – מדרגת הרבתא, ולמעלה ממנה – האומן. ללמדך כדברינו, שהצנעא היא התואי המקביל לגילוי וללבושים הנראים כלפי חוץ.

4. תהלים קב א. אמנם פשט לשון עטיפה בפסוק הוא צער ומצוקה (כמו גם כמעט בכל מקום נוסף בו מופיע השורש ע.ט.פ.), אך תפקידם של הזעזועים והצרות הוא לערער את המציאות החיצונית, ולהכריח את ההתכנסות למקום צנוע ואינטימי. "למה נתעקרו אמהות? מפני שהקב"ה מתאוה לתפילתן" (יבמות סד ע"א). לשון מקבילה של צדה ותפילה מצאנו גם בשורש ש.י.ח. – "ויצא יצחק לשוח בשדה" – זוהי לשון תפילה, ובפסוק "מה תשתוחחי נפשי ותהמי עלי, הוחילי לא-להים... (תהלים מב) מופיע השורש ש.י.ח. בלשון צער המוליד תקווה ותפילה אל ה' יתברך.

5. משלי יא ב.

6. אפשר להציע על-פי דברינו כי בחורה אין מוזכר השורש צ.נ.ע. מפני שהתורה היא מקום הריבוק הגמור שבין קוב"ה וכנסת ישראל, עד שאין בו מקום למושגים של הצנעה, קרבה או ריחוק. כנביא מופיע מושג ההצנעה ביחס שבין אדם ובוראו. וביחד עם מושגי הנזיר והיוזר, רבני ארמיית חז"ל הכריזו רבנות מושג ההצנעה ביחס שונים, ולא בוראו. וביחד עם מושגי הנזיר והיוזר, רבני ארמיית חז"ל הכריזו רבנות

הפשט הוא הצנעא הראשונית המתבקשת לקראת המפגש, הפשטות וחוסר היומרה, האותנטיות שפושטת מעליה את מעטה התדמית.

הרמז הולך לקראת משהו חדש (מעין "הצנע לכת" האמור). הוא מכוון ומורה על מקומות חדשים העתידים להתגלות.

הדרש הוא העיבוי ונתינת הממשות, כיוון שהוא מצרף ומלכד סוגיות הנפוצות על פני תחומים שונים, לכדי מקשה אחת. ("והצנע לכת עם").

הסוד הוא המפגש הממשי והנעלם מכל ממשות, המגלה את הצפונות דווקא בכך שהוא מעמיק את סודן. על-ידי הסוד מואר הפשט באור חדש ועמוק יותר, ומשם שבה הדרך לעלות אל רמזים ודרשות נוספים ואל סודות "סודיים" יותר, בתנועה שאין לה סוף.

יחס הלומד לתורה מתואר בספר משלי כיחס שבין בני זוג. גם הלימוד מצריך אינטימיות מוצנעת, התכנסות הלומד אל בית-המדרש פנימה. וככל שהתוכן עמוק ונסתר יותר, כך גדלה הצנעא הנדרשת – "... ולא במעשה בראשית בשנים, ולא במרכבה ביחיד, אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו"⁹.

"חכמות בחוץ תרונה"¹⁰ – שאל רבי שמואל בר נחמני את רבי יונתן בן אלעזר, שהיה עומד עומד בשוק. אמר ליה: "שנה לי פרק אחד". אמר ליה: "לך לבית הלמוד ואני אשנה אותך שם". אמר ליה: "לא למדתו חכמות בחוץ תרונה?!" אמר ליה: "אם קרית לא שנית – בחוצה של תורה. המרגליות היכן היא נמכרת, בחוץ או בחנות? כך התורה 'ברחובות תתן קולה', במקום שמרחיבין אותה – בכתי כנסיות ובתי מדרשות"¹¹.

גם ספר התורה מכוסה בכיסוי על גב כיסוי. מונחת היא התורה בארון הקודש, מאחורי דלתותיו ומאחורי פרוכתו. לפני הקריאה בתורה, שוב, מסירים כיסוי נוסף – מעיל הספר – וגוללים את התורה לעין הקורא והעולה. ובין עולה לעולה, כשאין קוראים בה, שוב גוללים את התורה ומכסים אותה במעיל.

מופיע מושג ההצנעה בהקשר לחכמה, שהיא הצנעה שבין אדם לעצמו, בהתאם לאופי הכתובים, שאין בהם נבואה ודבר ה' גלויים, ויש בהם יותר מקום לאמירה האנושית.

7. איוב כח יב.

8. משלי ב א.

9. הגיגה פ"ב מ"א.

10. משלי א כ.

... והיכן היה אדם באותה שעה? אבא בר קוריה אמר: נתעסק בדרך ארץ וישן

לך.¹³

מתוך שנתאווה הנחש לחוה נכנס בין איש ואשתו והחריב את הקשר. הנחש חדר מבעד לפרצה בחומת הצניעות שבין אדם וחווה. אך מנין מצא פתח לבוא בו, ולזרוע עמו פירוד? הנחש נכנס מבעד לרפיון הקשר והדיבוק שביניהם. הוא מצא את חוה נכונה לקשר, ואילו את אדם – בתרדמתו. לפני הנחש ניצב במלואו הפער שבין שתי הדמויות השונות כל-כך – איש ואשה. אלו נושאים מיסודם אופי של משפיע ומקבל¹⁴. לשון המילה חתן היא נחיתה וירידה, כמאמר הגמרא: "נחית דרגא נסיב איתתא"¹⁵.

החתן, כעין דוגמת החתן העליון, קוב"ה, נושא את תכונת הירידה ממרומים להמטיר על הארץ, להרוות את העולם הזה בתכנים נישאים, ואילו הכלה, הריהו כלי לכל הטוב המורעף עליה מלמעלה ונפשה כלה אל העליונים. כעין כנסת ישראל, היא מצפה תמיד לתוספת הארה וקבלה מאישה.

כיוון שכך, עם כל ההתאמה ההרדית שבתפקידיהם – הנתינה מצד אחד, והקבלה מצד שני, מתעורר ביניהם גם פירוד וקרע.

האשה, מטבעה כמקבלת נמצאת במעמד תמידי של ציפייה למשהו שאיננו משלה. מה שכבר ניתן והתקבל בתוכה הפך זה מכבר לחלק ממנה, וכעת היא נושאת עיניים כלות השמימה ומבקשת נתינה מחדשת. לכן, תכונת ההשתוקקות למה שמעלה ממנה, למה שמעבר, מלווה אותה תמיד ואינה באה על סיפוקה לעולם.

אצל האיש, לעומת זאת, שונים פני הדברים. כנותן, הוא "תכליתי" הרבה יותר. הוא מצדו עסוק בנתינה של מה שבו ומתוכו, ואף פניו מופנים אל עבר העולם הזה, הממשי והיציב. תכונותיו לובשות אופי "טוטאלי" של התמסרות גמורה, שיש לה התחלה וסוף ברורים. לכן, עם סיום הנתינה, מוצא את עצמו האדם עייף ומותש ונרדם מתוך כך. הציפייה הנשית שאיננה מתמלאת לעולם, פוגשת מולה את קץ היכולת הגברית לתת. מתוך כך, היא מפנה מבט אל העולם הרחב למצוא בו מענה למשאלות לבה וכיסופיה. הנחש, שערום היה, יודע ומבין כל זאת ומציע לאשה עולמות חדשים. הוא נוטל אותה עמו לטיול בגן האלוקים ומבטיח לה יותר ממה שהיא יכולה לרצות. הוא מגלה לה יופי מרהיב עין – "וכי תאווה הוא לעיניים".

13. בראשית רבה פרשה יח"ט.

14. אין המקום להאריך בדיון לגבי מעמד האשה כמקבל, לאור ההתפתחויות המורכבות להן אנו עדים בדורנו. יחסי איש-אשה כמשפיע ומקבל הם היסוד והבסיס האידיאלי, הטהור, שבתכונותיהם, ואין בכך כדי לגרוע ממעמדה של האשה.

פנים וחוץ ופנים

ביארנו שההצטנעות וההתכנסות פנימה מעמיקות את האינטימיות מצד אחד, ומעבות את החומות המגינות מצד שני, ולא עוד, אלא שכל עומק הקשר נולד מיחס הגומלין בין הפנים והחוץ. הלבושים שבחוץ מאפשרים את הקשר שבפנים, ובה בעת, הקשר שבפנים הוא היוצר את הלבושים שבהם הוא מתעטף מבתוך. כשעסוקים שני אנשים בשיחה מלב אל לב, משמשות המילים כלי לתכנים עמוקים של קרבה וגילוי סוד. אך משעה שהרגשות נוצקו במילים, הרי שיצאו הן מהעלמן ואינן מוצנעות ומוסתרות. סוד שהתגלה איננו סוד עוד. ואמנם, כעת ניצבות המילים הגלויות כמסגרת ויסוד לגילוי רגשות עמוקים וכנים יותר. רגשות האהבה הגלויים הם מעתה בסיס להמשך השיחה. הפנים הופך להיות החוץ של פנים עמוק יותר.

כאשר דולים ממעמקים סודות ומגלים אותם, הופכים הסודות הללו עצמם להיות לבושים לסודות עמוקים מהם. מה שהתגלה משמש כעת בעצמו קרקע לחשיפת רבדי עומק חדשים. כך נולדת תנועת העמקה שאינה פוסקת לעולם – גילוי נסתרות שמצניע ומכסה על נסתרות צנועות יותר – עד אין-סוף.

ב. צניעות שביניהם

ובין איש ואשה? גם כאן מובן מיד שהחומות שמסביב בנוות את האינטימיות שבפנים. בטרם חופה עומד החתן ומוקף בחבריו, והכלה מוקפת בחברותיה, כביכול מוגנים על ידם. כאשר מגיע הרגע לכריתת הברית ניגש חתן אל כלתו, על סף הקרבה הגדולה, ומוסיף כיסוי על כיסוי, מסתיר את פניה. החתן והכלה מתכנסים שניהם אל מתחת לחופה, אל מתחת כיסוי נוסף, ושם מסובכת הכלה ומקיפה את החתן, מעמידה סביבו את חומות הבית, שיכסו את הקשר מעין הסביבה, שהלא "כל השרוי בלא אשה שרוי בלא חומה"¹². ומן החופה – שוב, התכנסות והתכנסות מן העין – החתן כונס את כלתו אל ביתו בהליכתם לחדר הייחוד.

המקום העדין והרגיש כל-כך הוא גם מועד לפילה. הצניעות קלה להיפגע ולהתנפץ. סבל האנושות כולה אשר נולד מחטא האדם הראשון, כולו תולדת צניעות שנפרצה – התאוות הנחש לחוה.

"ויהיו שניהם ערומים האדם ואשתו ולא יתבוששו... והנחש היה ערום מכל חית השדה" – אמר ר' יהושע בן קרחה: להודיעך מאיזו חטיה קפץ עליהם אותו הרשע. מתוך שראה אותן מתעסקים בדרך ארץ, ונתאוה לה.

חכמה ודעת – "ונחמד העץ להשכיל", ומעל הכל – יכולת, עצמאות וחופש אין-סופיים – "והייתם כאלוקים".

האשה מבקשת לקבל ולספוג את כל זאת לתוכה, ומתוך כך היא מתפתה לדעתו של נחש וטועמת מפרי עץ הדעת. אולם, מרגע שנעשה החטא, עולים כנגדו מעמקי הנפש, הזעזוע ושאיט הנפש ממה שהתרחש. האשה נחודת לגלות עד היכן נפלה וכמה התרחקה מאישה בכל זה. מיד היא שבה אל האדם – "ותחן גם לאישה עמה ויאכל". שוב יחד, שוב זה עם זה. אמנם, יחד בנפילה, ולאחר מכן יחד מתחבאים מה' בתוך העץ, יחד נענשים – אבל יחד. יחד סובלים האיש והאשה סבל של היסטוריה בת אלפי שנים, ייסורים של יצירת חיים חדשים, זריעתם, הצמחתם והולדתם.

ומכאן ואילך האיש והאשה נזקקים גם ללבושים חיצוניים ולכתנות עור המכסות על האור הפנימי. כיוון שלא השכילו אדם וחווה להצטנע במקום המיוחד להם ובלבושיהם הפנימיים, הם נצרכים כעת לחומות מגן זרות שעלולות גם להיות מעלימות ומאפילות על האור.

את הפרצה בחומות הצניעות שבין אדם וחווה, מוצא המדרש מתוך סמיכות הביטויים "ערומים – ערום". בספר הזהר מובע התוכן הזה באופן אחר, ביחס ללשון הפסוק "ולא יתבוששו". לו היה מחכה אדם עד שבת, אומר הזהר, היה מותר באכילת פרי עץ הדעת. אז היתה השבת המקום הצנוע המלביש ומכסה את מה שנסתר בו, וכיוון שלא חיכה האדם, נענש בכיסוי זר. אמנם, כאמור, כעובי החומות כך עומק היחס הצנוע והקרום החולך ונרקם בפנים. אלפי שנות היסטוריה של סבל, של ריחוק בין איש ואשה וצער הולדה משותפת, עתידים להוליד באחריתם חיבור גמור שאינו ניתן להפרדה, ושאינו כל נחש יכול לזרוע בו הרס וחורבן. תכונת הקבלה הנשית תקבל לתוכה את עצם מסירות הנפש של האיש, שהיא מסירות תמידית שאינה פוסקת. גם לאחר הנתינה שבפועל, שנתו של האיש, היא גופא מסירת עצמו. ומצד שני, האיש בנתינת עצמו לאשתו יינשא אתה אל מרחבי הגן וילמד ממנה את סוד הכיסוף והגעגוע, ביום שכולו שבת.